

Розділ 2. ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Причини, рушійні сили та періодизація Української революції

1917-1921рр. Українська Центральна Рада.

План.

1. Поняття, причини, рушійні сили, періодизація революції.
2. Українська Центральна рада.
3. Михайло Грушевський на початку революції.
4. Український національний конгрес.
5. Українізація армії.
6. Спроба УЦР порозумітися з російським Тимчасовим урядом.

1. Поняття, причини, рушійні сили, періодизація революції.

Основною причиною Української революції було незадоволення українського народу своїм соціальним становищем. На початку XX ст. на теренах України в державно-адміністративному апараті працювало 47 % росіян, 29 % поляків і лише 5,5 % українців. У торгівлі 48 % становили євреї, 14 % росіяни та 0,9 % українці, переважно зрусифіковані. Зате 90 % українців були задіяні в землеробстві. Отже, російська влада звела українців «на рідній, не своїй землі» до стану наймитів, які обслуговували інонаціональну соціальну верхівку.

Безпосередні причини Української революції її лідер М. Грушевський визначав такі: 1) піднесення українського руху в період між двома революціями та після початкового періоду Першої світової війни; 2) обурення української громадськості з приводу підтримки Австро-Угорщиною відновлення Польської держави й нехтування національної незалежності українців; 3) посилення антиукраїнських заходів царизму в роки війни.

Найчисельнішою рушійною силою революції виступило селянство. Воно вперто берегло почуття національної окремішності, справедливо пов'язувало своє пригноблене становище з російською імперською політичною системою. Водночас розпорошеність, неписьменність, неорганізованість, нерозуміння сутності держави й потреби в ній, зорієнтованість на вирішення лише земельного питання не давали можливості селянству відіграти роль свідомого рушія революції. За сприятливих обставин воно могло стати лише її масовим учасником.

Українська революція — це період визвольних змагань українського народу за утворення суверенної, соборної, соціально справедливої української національної держави в 1917-1921 рр.

Роль свідомої рушійної сили революції не могло відіграти й нечисленне робітництво України. Лише трохи більше третини робітників були етнічними українцями, майже всі вони перебували під впливом російських політичних партій. Рушієм не могла виступити й буржуазія, адже переважно вона була неукраїнською, а підприємництво тісно пов'язувало її із загальноросійськими інтересами.

В умовах бездержавності роль рушія й очільника революції відіграла українська інтелігенція, яка з ХІХ ст. взялася за справу просвіти й організації українських сил з метою побудови держави та перетворення народу на націю.

Історичне джерело

Б. Грінченко в газеті «Буковина» 1893 р. охарактеризував українську інтелігенцію так: «Українські націонали-народолюбці вважають русько-українську націю за націю самостійну, що має всі права, які звичайно повинна мати нація, тобто: права порядкувати по-своєму на своїй землі в просвітній, культурній, економічній, соціальній та політичній справах. Бачачи, що русько-українську націю позбавлено тепер цих прав, вони мають на меті повернути їх їй».

Незважаючи на шовіністичну політику царського уряду, улітку 1915 р. українська інтелігенція утворила «Общество помощи населению юга России» (рос.). Чимало членів ТУПу працювали в Земському союзі, комітеті Південно-Західного фронту Всеросійського союзу міст. Отримуючи державні кошти, товариства організовували виробництво військового спорядження, облаштовували санітарні поїзди, шпиталі, надавали допомогу вимушеним переселенцям-галичанам.

Під час Першої світової війни українська інтелігенція позбулася ілюзій щодо можливості отримати права, старанно служачи імперським властям.

Історичне джерело

Один із лідерів Української революції Д. Дорошенко з цього приводу писав: «Коли київські “участки” і тюрми переповнилися вивезеними галичанами, серед котрих були професори університету, поважні старі священики, інтелігенти всіх професій, жінки, діти, селяни, гірські гуцули, коли ми побачили, що все це вихоплено

з хати зненацька, без грошей, часто-густо напіводягнене, залякане до смерті, і що їх везуть до Томської, Іркутської, Архангельської та Астраханської губерній без засобів, невідомо на яку долю й на який час, отоді ми, київські українці, збагнули як слід, що таке “освободительна” війна та яку долю готують нашому народові її побідні наслідки».

Поступово ТУП перетворилося на координаційний політичний центр українських сил. Наприкінці 1916 р. ТУП оприлюднило декларацію «Наша позиція», у якій засудило переслідування українського руху під приводом війни й наголосило, що його метою є автономія України та конституційне правління в перебудованій на федеративних засадах імперії.

Легальні спроби громадських, політичних, парламентських діячів захистити життєві права нашого народу обидві імперії відверто ігнорували. Тому саморуйнування імперій відразу ж спонукало українські сили до природної історичної самоорганізації, що й вилилося в Українську революцію.

Зважаючи на провідні органи, які згуртовували український народ на боротьбу за національні інтереси, історики виокремлюють три періоди: доба Української Центральної ради (УЦР) Української Народної Республіки (УНР) (березень 1917 р. — квітень 1918 р.); доба Української держави — Гетьманщини — П. Скоропадського (квітень 1918 р. — грудень 1918 р.); доба Директорії УНР (грудень 1918 р. — листопад 1921 р.).

2. Українська Центральна рада

До часу повалення царизму й утворення російського Тимчасового уряду українські громадсько-політичні сили були майже паралізовані режимом воєнного часу. Ще на початку війни в Києві, місці дислокації штабу Південно-Західного фронту, були закриті всі українські організації. Продовжував роботу лише український клуб «Родина», збережений ТУП, і то лише завдяки тому, що надавав своє приміщення під госпіталь.

16-17 березня 1917 р. у клубі «Родина» ТУП провело збори, у яких узяло участь понад сто представників українських наукового, технічно-агрономічного, педагогічного товариств, кооперативів, студентства київських вищих шкіл,

робітників, військових, соціал-демократичних груп та ін. Наслідком дводенної дискусії стало створення 17 березня 1917 р. Української Центральної ради (УЦР) — представницького органу, покликаного об'єднати розпорошені українські сили, координувати й централізувати їхні спільні дії.

20 березня 1917 р. було обрано президію УЦР: голова — професор М. Грушевський (заочно) і заступники — Ф. Крижанівський, Д. Дорошенко й Д. Антонович. Її друкованим органом стала газета «Вісті з Української Центральної ради». Рада проводила засідання в приміщенні Київського педагогічного музею, що на вул. Володимирській.

Кияни гаряче підтримали початок революції та представницький орган українства УЦР. Це засвідчила маніфестація 1 квітня 1917 р., що зібрала 100 тис. осіб. Її учасники згадували, що своїм натхненням вона перевершила всі сподівання. Відчувши власну свободу й силу єднання, люди сміялися та ридали. Під сотнями жовто-блакитних знамен, з портретами Т. Шевченка в руках, десятками тисяч шикувалися військовики, одна за одною до них приєднувалися групи від товариств, гімназій, шкіл, корпорацій, депортованих галичан.

Сформувавшись біля Володимирського собору, колона маніфестантів зійшла вниз на вул. Хрещатик до приміщення міської думи. Слово надали М. Грушевському.

Приміщення Київського педагогічного музею. Фото. 1917 р. Нині — Київський міський будинок учителя.

Історичне джерело

Д. Дорошенко згадував: «Усе стихло. Піднесеним голосом, — де він у нього взявся — немов у якомусь натхненні, закликав нас Грушевський, щоб ми всі тут присягли під прапором Шевченка, що будемо боротись і не складемо зброї, аж поки не виборемо рідному краю автономії. Ми всі стали на коліна, підняли руки вгору й заприсягли.

Тут ентузіазм досяг найвищої хвилі. Юрба схопила Грушевського на руки й понесла на другий поверх думи, на балкон і звідти показала його народу. З тисяч грудей залунало: “Слава батькові Грушевському!”»

Маніфестація завершилася народним вічем на Софійському майдані біля пам'ятника Б. Хмельницькому. До його булави прив'язали жовто-блакитний прапор. Тут пролунали перші вимоги революційної України до російського Тимчасового уряду: запровадити українську автономію, призначити на посади губернських і повітових комісарів — людей, які знають українські звичаї та мову, запровадити рідну мову в державному апараті, судах, школах та ін.

3. Михайло Грушевський на початку революції

Особистості

Михайло Грушевський (1866-1934) — видатний український історик, академік, громадсько-політичний діяч, президент УЦР. Народився в м. Холмі (нині м. Хелм, Польща) у родині вчителя. Освіту здобув у Тифліській гімназії та Київському університеті. З 1894 р. очолював кафедру української історії Львівського університету, Наукове товариство ім. Шевченка. Протягом 1914-1917 рр. перебував під слідством у Лук'янівській в'язниці та на засланні в м. Симбірську, Казані, Москві (Росія).

26 березня 1917 р. прибув до революційного Києва. Своїми науковими працями з історії України, громадською діяльністю здобув незаперечний авторитет. Маючи вольовий характер, докладав усіх зусиль, щоб перетворити український національно-визвольний рух на провідну силу українського життя.

Після гетьманського перевороту емігрував до Європи. 1925 р. повернувся в радянську Україну з метою допомогти своєму народу в культурному будівництві. На

початку 1930-х років був позбавлений можливості займатися науковою роботою. У 1934 р. помер підчас нескладної операції.

Політична програма Української революції М. Грушевського. Очоливши революційну стихію, М. Грушевський у статті «Велика хвиля» переконував, що Українська революція має залишити національно-культурні вимоги, адже їх гарантують отримані демократичні права та свободи, і зосередитися на питанні національно-територіальної автономії України в складі Російської федеративної республіки. У статті «Якої ми хочемо автономії і федерації» голова УЦР пояснював, що Україна, як і всі національно-територіальні автономії, буде «державою, пов'язаною федеративним зв'язком» з іншими автономіями в складі демократичної федерації. Україна «має вершити в себе вдома всякі свої справи — економічні, культурні, політичні, утримувати своє військо, розпоряджатися своїми дорогами, своїми доходами, землями та всякими натуральними (природними. — Авт.) багатствами, мати своє законодавство, адміністрацію та суд». Лише в справах закордонної політики та керівництва збройними силами Україна має «приймати постанови загального представництва Російської федерації», «у якому братимуть участь представники України пропорційно до її людності».

М. Грушевський передбачав, що російські централісти можуть перешкоджати українцям у втіленні цієї ідеї, тому в статті «Повороту нема» попереджав: «Прапор самостійної України стоїть згорнений. Чи не розгорнеться він із хвилиною, коли всеросійські централісти захотіли б вирвати з наших рук стяг широкої української автономії у федеративній та демократичній Російській республіці?»

На думку вченого

Історики наголошують, що М. Грушевський «розумів автономію не як свідоме обмеження прав і компетенції України, а, навпаки, передбачав наявність усіх необхідних державних інституцій, а федеративний союз розглядав як об'єднання рівного з рівним...» (В. Литвин); «...Федералізм Грушевського не є повним запереченням незалежної української державності, швидше це реальний крок їй назустріч» (В. Верстюк).

У статті «Від слова до діла» М. Грушевський переконував не віддавати долю України на ласку Всеросійських установчих зборів, а якнайшвидше й ґрунтовно

вибудувати власну територіальну автономію. Тоді установчим зборам, незалежно від їхнього складу, демократичного чи централістичного, доведеться лише узаконити автономію України.

Заспокоюючи національні меншини, які з помітною недовірою ставилися до українського руху, М. Грушевський запевняв, що «право національних меншин буде забезпечене».

Історичне джерело

У статті «Народностям України» М. Грушевський відверто ставить запитання: «Чи Україна тільки для українців?» — і відповідає, що, звичайно, ні. Україна має бути для всіх, хто живе в ній, «а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю та його людності...» І навпаки, «хто хоче тільки жити з праці народної, бути паразитом... той нам не потрібен, без різниці, чи він неукраїнець чи українець».

На початку революції її лідер не ставив питання про повний вихід України зі складу Росії, оскільки вважав, що це створювало смертельну загрозу. Адже Україна продовжувала знаходитися під адміністративним і господарсько-фінансовим контролем Тимчасового уряду, ідейним впливом російської церкви та російських політичних партій. «Ахіллесовою п'ятою революції» були міста, у яких, за винятком Полтавщини та Харківщини, українство становило меншість. Нарешті, Тимчасовий уряд, утримуючи під своїм контролем російську армію, завжди міг застосувати проти українських революціонерів, ініціаторів виходу зі складу Росії, закони воєнного часу.

На автономістських позиціях тоді перебували: найчисленніша Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР) — партія есерів, до якої вступив М. Грушевський; Українська соціал-демократична робітнича партія (УСДРП) — партія есдеків, лідери — В. Винниченко, С. Петлюра; Українська партія соціалістів-федералістів (УПСФ) — партія есефів, лідер — С. Єфремов.

4. Український національний конгрес

Завдання боротьби за національно-територіальну автономію України потребували зміни статусу Центральної ради з київської на всеукраїнську

представницьку національну організацію. Тому вже 28 березня 1917 р. Центральна рада опублікувала відозву до всіх українських організацій та політичних партій, які погоджувалися відстоювати широку національно-територіальну автономію України, надіслати своїх представників на Всеукраїнський національний конгрес, який відбувся 19-21 квітня 1917 р. в м. Києві в приміщенні Купецького зібрання (нині — Національна філармонія України). За різними оцінками, тут зібралося від 700 до 1500 делегатів з усіх куточків України, усіх фронтів і флотів. Ніхто з організаторів не міг навіть уявити, що через місяць після перших зібрань клубу «Родина» український рух досягне рівня національного форуму.

Автономісти (доби Української революції) — прихильники національно-територіальної автономії України в складі перетвореної на демократичну федерацію Російської держави.

Історичний факт

Конгрес проходив у дружній атмосфері з надзвичайним духовним піднесенням. Це визнавала навіть ворожа українству преса. Зокрема, «Киевская мысль» писала: «Море голів і від краю до краю котяться хвилі мелодійної української мови. Партер наповнюють делегати, кількість яких перебільшила тисячу чоловік». І вона «щогодини виростає за рахунок нових, що прибувають залізницею, пароплавами, кіньми й навіть пішки». «Це вже свого роду українське патріотичне паломництво». «Треба дуже довго й сильно терпіти, треба віками терпіти гніт національної й політичної неволі, щоб так бурхливо сприйняти свято визволення».

На третій день роботи конгрес обрав новий склад УЦР. 115 її членів представляли тепер усю українську демократію не лише дев'яти українських губерній, а й Кубані, Бессарабії, Дону, Москви, Петрограда та ін. Абсолютною більшістю голосів таємним голосуванням головою УЦР було обрано М. Грушевського.

Під гомове виконання гімну «Ще не вмерла України...» та вигуки «Слава!» конгрес закінчив роботу. Він блискуче справився зі своїми завданнями: завершив організаційний період Української революції; підняв авторитет УЦР, перетворив її на центральний орган українського руху.

5. Українізація армії

Могутньою основою Української революції стало українське селянство, одягнене в солдатські шинелі. Уже в перші тижні березня 1917 р. в армії почали формуватися українські ініціативні групи. Вони відрядили своїх делегатів до Києва, де 22 березня 1917 р. було проведено Українське військове віче та створено Установчу українську військову раду. Того ж дня вона звернулася до Тимчасового уряду з приводу українізації окремих військових частин російської армії, де було б «заведено вживання української урядової мови»; і «щоб такі полки поповнювалися українцями»; «у командний склад призначалися офіцери української народності».

24 березня військове віче запропонувало нову ідею — створення добровільної української армії. Для керівництва цією справою був обраний спеціальний комітет, який звернувся до українського народу із закликом стати бійцями добровільного полку імені гетьмана Богдана Хмельницького.

Саме в ті дні в Києві на мобілізаційних пунктах чекали на відправлення на фронт 3000 військовиків. Вони зажадали, щоб їх відправили на фронт як українську національну частину — Перший український козацький полк ім. Б. Хмельницького. Незважаючи на протистояння армійської бюрократії, полк був сформований. Богданівці поїхали на фронт під малиновим прапором і з портретом гетьмана на локомотиві. Перемога богданівців надихнула на формування нових національних частин. Солдати сподівалися, що українізовані частини переведуть на Батьківщину.

6. Спроба УЦР порозумітися з російським Тимчасовим урядом

У другій половині травня УЦР отримала могутню підтримку українізованих частин. 18 травня 1917 р. в Києві розпочав роботу I Всеукраїнський військовий з'їзд. Його делегатами були 1,5 млн солдатів і офіцерів українізованих частин. Спеціальною резолюцією з'їзд підтримав ідею національно-територіальної автономії України та визнав УЦР «єдиним компетентним органом, покликаним вирішувати справи цілої України» і вимагав від УЦР «енергійно» представити «актуальні проблеми України» перед Тимчасовим урядом. Натхненна підтримкою Всеукраїнського національного конгресу та військового з'їзду, Центральна рада відрядила до Петрограда делегацію, яка 29 травня передала голові Тимчасового уряду декларацію УЦР з вимогою національно-територіальної автономії.

Тим часом російські політичні сили, які створили Тимчасовий уряд, ставили перед собою мету перетворити вчорашню імперію на централізовану державу, надавши народам лише національно-культурну автономію, щоб продовжити Велику війну та здобути вихід на Балкани, Середземномор'я та Близький Схід. Тому голова Тимчасового уряду послався на те, що питання національно-територіальної автономії України можуть вирішити лише Всеросійські установчі збори. Тоді голова делегації В. Винниченко нагадав, що Тимчасовий уряд уже висловився схвально щодо державності польського та фінського народів. У відповідь князь Г. Львов лише передав декларацію на розгляд юридичної комісії. Зрозумівши, що це відмова, делегація УЦР повернулася до Києва.

Історичний факт

Висновки української делегації повністю підтвердилися. Юристи Тимчасового уряду задовольнили лише дві вимоги декларації УЦР: про повернення додому галичан, вивезених із рідних місць російською армією, та про покращення становища українців — військовополонених австрійської армії.

Запитання та завдання (усно)

1. Поясніть значення понять «Українська революція», «автономісти», «національно-культурна, національно-територіальна автономія», «федеративний зв'язок національно-територіальних автономій», «українізація армії».
2. Визначте періоди та перелічіть рушійні сили революції.
3. З'ясуйте, який сенс укладали УЦР і Тимчасовий уряд у поняття «автономія».
4. Визначте моменти, які доводять, що революційна демократія Києва визнала авторитет М. Грушевського як лідера першого етапу революції.
5. Назвіть причини революції. Порівняйте їх з причинами, визначеними М. Грушевським.

Домашнє завдання

1. Опрацюйте параграф 4 та дайте письмову відповідь на запитання: Яке значення, на вашу думку, мало створення УЦР для подальшого розвитку революційних подій?
2. Зробіть стислий конспект уроку.